

บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์กับการสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรม ของชุมชนเทือกเขาภูเวียง
อำเภอยางตลาด จังหวัดขอนแก่น

Sacred Water and Cultural Communication of Phu Wiang Mountain Community,
Wiang Kao, Khon Kaen

อัสฎาวุฒิ ศรีทน (Aussadawut Sriton)* ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์ (Dr.Umarin Tularuk)**

บทคัดย่อ

การศึกษาความเชื่อเรื่องบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์กับการสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรม ของชุมชนในพื้นที่เทือกเขาภูเวียง อำเภอยางตลาด จังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอตั้งแต่อดีตจากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง เพื่อให้เข้าใจในบริบทของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติรวมถึงการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชนที่มีความสัมพันธ์อันดีที่เกิดจากพื้นที่บริเวณบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ผ่านการบริหารจัดการด้วยความเชื่อเรื่องเล่าต่าง ๆ จากการใช้น้ำจากบ่อน้ำดังกล่าวเพื่ออุปโภคบริโภคในครัวเรือนและการนำไปประกอบพิธีกรรมสำคัญของชุมชน

ผลการศึกษาพบว่าบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์โดยในครั้งแรกเป็นบ่อน้ำที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามลักษณะของบ่อหรือสถานที่บริเวณโดยรอบรวมถึงการนำเรื่องเล่า ตำนานท้องถิ่นมาเป็นส่วนประกอบสนับสนุนอธิบายลักษณะของบ่อและน้ำที่ซึมลงในบ่อ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ยังมีอิทธิพลในการสนับสนุนความเชื่อผ่านรูปแบบของประเพณี พิธีกรรม และเชื่อว่าบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่แสดงถึงความสัมพันธ์อันดีของชุมชน ดังนั้นบ่อน้ำจึงสร้างความสามัคคีในชุมชน สร้างครอบครัว สร้างวัฒนธรรม สร้างความอุดมสมบูรณ์ จึงถูกยกให้เป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนเทือกเขาภูเวียง อำเภอยางตลาด จังหวัดขอนแก่น

ABSTRACT

A study on belief about sacred water and cultural communication of Phu Wiang Mountain Community, Wiang Kao, Khon Kaen is a study focusing on cultural capital that been presented long ago in an ancient time and been passed on from generation to generations in order to create contextual comprehension regarding to natural environment and harmonious ways of living of community members that contributed from sacred water area through a management of belief and myth about consumption or utilization of sacred water in households or in essential rituals of the community.

Findings from the study found it that sacred water is a pond that named differently regarding to its feature or surrounding area, having local myth as a support component to explain features of the pond and water that seeps into the pond. Moreover, sacred water also found to have an influence on belief through traditional ritual and it is believed that sacred water is a place reflecting harmonious relationship of the community; building family, culture, and abundances so it is regarded to as sacred water of Phu Wiang Mountain Community, Wiang Kao, Khon Kaen.

คำสำคัญ: บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ การสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรม เทือกเขาภูเวียง

Keywords: sacred water, cultural communication, Phu Wiang mountain

* นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

**อาจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

1. ที่มาและความสำคัญ

วัฒนธรรมวิถีชีวิตสังคมไทยส่วนใหญ่มีทรัพยากรทางธรรมชาติหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งทางด้านการใช้เพื่ออุปโภคบริโภค ทางด้านเกษตรกรรม ทั้งนี้ยังเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณประโยชน์มหาศาล น้ำมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์ และพืช จากอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน เราจะพบว่ามนุษย์ทุกหมู่ ทุกเหล่าทุกเผ่าพันธุ์ เลือกตั้งภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่แหล่งท่ามาหากินใกล้แหล่งน้ำ ไม่ว่าจะเป็นห้วย หนอง ครอง บึง น้ำในธรรมชาติมีอยู่ทั่วไปทั้งบนผิวดิน ใต้ดิน และในบรรยากาศ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในแต่ละวัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องรักษาแหล่งน้ำธรรมชาติเหล่านี้ให้บริสุทธิ์ และให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ไม่ให้เกิดการปนเปื้อนอยู่เสมอทุกเมื่อ (มานิต วลลิโกดม, 2561:56)

น้ำกับความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาเชื่อว่าน้ำเป็นสัญลักษณ์ของความสงบสุขร่มเย็นไม่มีความทุกข์ร้อน ไม่เดือดเนื้อร้อนใจ จากความเชื่อของสังคมไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าน้ำสามารถชำระล้างความอับงคลให้ออกไปจากร่างกาย และจิตใจได้ ดังนั้นน้ำจึงเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาไม่ว่าจะเป็นทางด้านการพิธีการพิธีกรรมหรือประเพณีวัฒนธรรมที่มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน้ำ จะเห็นได้จากพิธีกรรมทางศาสนาดังนี้ การสงฆ์พระพุทธรูปในศาสนาพุทธ หรือการเข้าพิธีล้างบาป หรือศีลจุ่มในศาสนาคริสต์ แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและความเชื่อเรื่องน้ำว่าเป็นเครื่องชำระล้างสิ่งสกปรกและมลทิน ถือกันว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ เปรียบเช่นเมื่อน้ำในการเพาะปลูกต่าง ๆ ก็ได้ผลเป็นที่สังเกตว่านับแต่โบราณกาลมาว่าพื้นที่แหล่งอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองล้วนมีบ่อเกิดอยู่บริเวณที่มีแหล่งน้ำทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ "น้ำ" จึงเป็นสิ่งที่ใช้ในพิธีต่าง ๆ ทั้งพิธีมงคลและอวมงคล

ความเชื่อเรื่องน้ำกับพิธีกรรมสำคัญสำคัญในสังคมไทยที่ต้องมีน้ำเป็นส่วนประกอบ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในราชอาณาจักรเพื่อมาประกอบพิธี รวมถึงการถือหรือดื่ม น้ำพิพัฒน์สัตยาหรือดื่มน้ำสาบานเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งในอดีตที่จะป้องกันข้าราชกรมให้อัธยาศัยเรียบร้อยประกอบพิธีโดยกระทำต่อหน้าพระมหากษัตริย์ โดยให้ข้าราชกรมถวายสัตย์สาบานด้วยการดื่มน้ำที่ผ่านการปลุกเสกจากการที่พระมหากษัตริย์พระแสง 3 องค์ลงในน้ำแล้วอ่านโอวาทแข่งไว้ (ภาพรณ ฌ บางช้าง, 2535:31)

ความเชื่อในส่วนของชาวบ้านและบริบทสังคมทั่วไปมีการจัดประเพณีที่เกี่ยวข้องกับน้ำหลายประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง งานบุญบั้งไฟ หรือแห่นางแมวเพื่อขอฝน รวมไปถึงการเล่นทางน้ำต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน รวมถึงการใช้น้ำเพื่อบริโภคและชำระร่างกายในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของน้ำ ในลักษณะของน้ำมนต์หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติในการชำระสิ่งที่สกปรกสิ่งที่เป็นมลทินและไม่เป็นมงคลทั้งหลายให้ออกจากร่างกายมนุษย์ไป (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559:13)

ความเชื่อเรื่องน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ อดีตสันนิษฐานว่าไม่ได้เป็นคติความเชื่อในพุทธศาสนา โดยจากการศึกษาวรรณกรรมหรือคัมภีร์โบราณต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาไม่ปรากฏเรื่องพิธีกรรมเสกน้ำพระพุทธมนต์ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพิธีกรรมหรือธรรมเนียมที่พุทธศาสนารับมาภายหลังจากยุคที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์หรือยุคพุทธกาลไปแล้ว ปรากฏเป็นพิธีกรรมทางพุทธทั้งในนิยามหายานและเถรวาท โดยฝ่ายมหายานจะมีพิธีกรรมที่ซับซ้อนกว่าฝ่ายเถรวาทซึ่งถือว่าการเสกน้ำศักดิ์สิทธิ์มาจากโอวาทของพระพุทธเจ้าจึงใช้ในการรดน้ำบนรูปเคารพต่าง ๆ โดยถือความสำคัญของน้ำสะอาดว่าเป็นปัจจัยสำหรับชำระร่างกายหรือสิ่งต่าง ๆ ให้บริสุทธิ์นำมาซึ่งความเป็นมงคล (สุเมธ ชุมสาย ฌ อยุธยา, 2539:5)

แนวคิดดังกล่าวปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกพุทธศาสนิกชนเชื่อว่าการทบทวนคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยการเคารพและเปล่งเสียงหรือสวดมนต์คาถา เป็นการสร้างให้เกิดพลังงานศักดิ์สิทธิ์สามารถถ่ายทอดลงไปในน้ำพระพุทธรูป โดยพระสงฆ์ที่เป็นประธานในพิธีกรรมจะหยดน้ำตาเทียนน้ำขี้ผึ้งลงในขันน้ำซึ่งเป็นขั้นตอนที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของการถ่ายทอดพลังของพระพุทธรูปลงในน้ำที่เรียกว่าการเสกน้ำพระพุทธรูป แล้วจึงนำน้ำไปใช้ในพิธีกรรม อาทิ งานขึ้นบ้านใหม่งานแต่งงาน งานศพ หรืองานทำบุญต่าง ๆ (รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล, 2562:10)

จากความเชื่อเรื่องน้ำกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในบริบทสังคมไทยจากอดีตถึงปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของน้ำที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ทั้งยังสอดคล้องกับคตินิยมความเชื่อ ความศรัทธา ผสมกับคุณค่าอันมหาศาลจึงทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญในวิถีชีวิตของสังคมอีสานที่มีบ่อน้ำส้างที่มีในทุกชุมชนและเป็นภูมิปัญญาในการใช้น้ำจากใต้ดินเพื่อดำรงชีพ ให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในยามที่น้ำในบ่อนดินแห้งแล้ง โดยมีพิธีกรรมผ่านการเคารพที่ประกอบสร้างแสดงนัยยะสำคัญเพื่อให้เข้าใจร่วมกันในพลังหรือคุณค่าของน้ำ การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่มา คุณค่า ความเชื่อ ของบ่อน้ำส้างรวมถึงชื่อเรียกของแต่ละบ่อผ่านเรื่องเล่าและตำนานท้องถิ่น และการนำน้ำไปใช้เพื่อสนับสนุนและยำนานึกความเชื่อของชุมชนที่มีต่อน้ำในบ่อ จนเป็นบ่อน้ำส้างศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้หล่อเลี้ยงคนในชุมชน ในด้านอุปโภคบริโภคและเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสิริมงคล โดยพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาเป็นชุมชนที่มีความเชื่อและศรัทธาทั้งทางด้านการนับถือผีบรรพบุรุษ การประกอบพิธีกรรมทางพราหมณ์ และประเพณีวัฒนธรรมทางด้านพระพุทธศาสนา โดยมีพื้นที่ลักษณะทางกายภาพรวมถึงสถานที่สำคัญที่ถูกอธิบายด้วยเรื่องเล่า ตำนานท้องถิ่น เพื่อสื่อสารความหมายให้กับคนในชุมชนรับรู้และปฏิบัติตามจนเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม ทำให้การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนผ่านบ่อน้ำหรือบ่อน้ำส้างศักดิ์สิทธิ์กับการสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนเทือกเขาภูเวียง อำเภอยางตลาด จังหวัดขอนแก่น

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาข้อมูลตำนานเรื่องเล่าท้องถิ่นกับการประกอบสร้างเพื่อสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมผ่านบ่อน้ำส้างศักดิ์สิทธิ์ ของชุมชนเทือกเขาภูเวียง อำเภอยางตลาด จังหวัดขอนแก่น

3. นิยามศัพท์เฉพาะ

น้ำส้างศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง บ่อน้ำใต้ดินในชุมชนที่กระจายอยู่ในบริเวณพื้นที่ต่าง ๆ ของชุมชนเทือกเขาภูเวียง อำเภอยางตลาด จังหวัดขอนแก่น เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคและประกอบพิธีกรรม น้ำส้างแต่ละบ่อมีเรื่องเล่าและตำนานผ่านคนในชุมชนอธิบายประกอบกับวรรณกรรมท้องถิ่นรูปแบบของชื่อเรียกและเป็นพื้นที่ส่วนประกอบ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นข้อห้ามต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงบริเวณสถานที่สร้างความสัมพันธ์อันดีงามให้กับคนในชุมชน

การสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรม หมายถึง การเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม มีกระบวนการเหมือนการแปลและถ่ายทอดองค์ความรู้ ข้อความหรือสารไปยังผู้รับสาร มีรูปแบบการเล่าหรือนำเสนอจากการตีความในมุมมองของประเพณีพิธีกรรมและตำนานที่ปรากฏ รูปแบบกิจกรรมของชุมชนที่ถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่ออธิบายสิ่งต่าง ๆ หรือสื่อสารให้คนในสังคมเข้าใจร่วมกัน ดังนั้นการสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมจึงเป็นรูปแบบและกิจกรรมหนึ่งที่เป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ที่ต้องทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันและตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมคงอยู่สืบไป

สาธารณูปโภคในชุมชน หมายถึง ลักษณะการใช้น้ำในชุมชนและการบริหารจัดการเพื่อความคลุมนคนในชุมชนที่ใช้น้ำในการดื่มกินและใช้ในด้านต่าง ๆ ในครัวเรือน รวมถึงด้านสภาพแวดล้อมและธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ ในสภาวะที่สะอาด เพื่ออำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ผ่านข้อห้าม ข้อตกลง ความเคารพ ที่ชุมชนสื่อสารเพื่อรักษาให้ควมค่าแก่การใช้น้ำ

4. ขอบเขตของการศึกษา

หมู่บ้านในพื้นที่เทือกเขาภูเวียง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น ประกอบไปด้วย 3 ตำบล 39 หมู่บ้าน บ่อน้ำ สังกัดสิทธิ์ที่พบจำนวน 7 บ่อ ได้แก่ ช้องน้ำจั่น ส้างซ่อ ส้างแสง ส้างท่ง ส้างคำอี้แก้ว ส้างกกม่วง ส้างกกโพธิ์ ลงพื้นที่ภาคสนามสัมภาษณ์ผู้รู้จากการบอกต่อทั้ง พระสงฆ์ ผู้นำหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และคนในชุมชน

5. กรอบแนวคิดและทฤษฎี

ศิริพร ภักดีผาสุก,(2527: 58) ได้อธิบายถึงแนวคิดที่ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการศึกษา คติชนวิทยา โดยกล่าวว่า ได้เปลี่ยนจากการศึกษาทางด้านตัวบทเป็นสื่อการแสดงให้เห็นว่าเสนอจากชุมชนเป็นการผนวกกับการสื่อสารทางด้านสังคมวัฒนธรรมและตัวบท การเก็บรวบรวมข้อมูลและจำแนกข้อมูล การนิยามความหมาย การศึกษาโครงสร้างทางสังคม การวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏทั้งใน เรื่องเล่าท้องถิ่นและปรากฏในวิถีชีวิต รวมถึงให้แนวทางในการศึกษาเรื่องเล่า นิทานพื้นบ้านเป็นกรอบในการศึกษา เช่น แบบเรื่องของนิทาน เป็นการศึกษาบทบาทหน้าที่ของตัวบท ประเพณีที่จัดขึ้น และพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบททางด้านภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมีการเพิ่มเติมประเด็นในการศึกษาในทางคติชนวิทยา เป็นต้น

ศิริพร กลาง,(2558:36) ได้กล่าวถึงทิศทางการศึกษาวิจัยทางด้านคติชนวิทยาโดยแบ่งออกตามประเด็นดังนี้ 1) การศึกษารวบรวมและจัดจำแนกตัวบททางด้านคติชน 2) การวิเคราะห์องค์ประกอบและโครงสร้างทางสังคม 3) งานวิจัยภาคสนามทางคติชน 4) การใช้คติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย 5) คติชนสมัยใหม่และวัฒนธรรมประชานิยม 6) การบูรณาการศาสตร์

การสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมเป็นการอธิบายให้เห็นถึงว่าเรื่องเล่า ตำนาน มีอิทธิพลต่อแนวคิดรูปแบบสัญลักษณ์ผ่านรูปแบบประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน เป็นพื้นฐานของการแสดงออกที่สลับซับซ้อนในความคิดของคนในสังคม ที่พยายามสื่อสารถึงคนรุ่นหลัง ผ่านบทบาทหน้าที่ของเรื่องเล่าและตำนาน จึงได้สร้างความมั่นคงทางจิตใจและความมั่นคงทางสังคมผ่านผู้ที่มีอำนาจในการสร้างสำนึกร่วมให้กับคนในชุมชนเพื่อต่อรงในด้านต่าง ๆ โดยมีการจัดข้อมูลทางวัฒนธรรมเรื่องเล่า ตำนาน เหตุการณ์ ของชุมชนนี้แฝงไว้ด้วยสารที่บรรพบุรุษต้องการสื่อถึงชนรุ่นหลังในสัญลักษณ์ที่ปรากฏของข้อมูล ทนวัฒนธรรมหมายถึง เหตุการณ์ การกระทำ บุคคล วัตถุ สถานที่ เวลา ประเพณี พิธีกรรม เพื่อวิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอผ่านการตีความ รวมถึงบริบทของสังคมและความเชื่อของชุมชนและสภาพแวดล้อมของข้อมูลที่เป็นตัวแปรต่อการศึกษาร่วมด้วย เช่น ผู้เล่า โอกาส สถานที่ ผู้ร่วมเหตุการณ์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นความรู้ที่สืบทอดและสำนึกร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ของชุมชนที่พยายามสื่อความหมายออกมาในการดำรงอยู่และการบริหารจัดการสังคมให้เข้าใจร่วมกัน (ธนิช เลิศชาญฤทธิ, 2554:102)

6. ข้อมูลและวิธีการวิจัย

6.1 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 6.1.1 เอกสารการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏในพื้นที่และวิเคราะห์อัตลักษณ์ชุมชนจากการนำเสนอผ่านประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้น
- 6.1.2 การศึกษาดำเนินเรื่องเล่าท้องถิ่นที่ปรากฏในพื้นที่เพื่อหาเหตุปัจจัย
- 6.1.3 เอกสารแนวทางการศึกษาการสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมรวมถึงกรอบแนวคิดในการวิจัย
- 6.1.4 เอกสารทางด้านประวัติศาสตร์เมืองขอนแก่น อำเภอภูเวียงและอำเภอเวียงเก่า

6.2 ขั้นตอนการลงพื้นที่ภาคสนาม

- 6.2.1 เก็บข้อมูลเรื่องเล่าตำนานท้องถิ่นจากคนในชุมชน อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้ คัดเลือกผู้บอกข้อมูลจากการบอกต่อของคนในชุมชน รวมถึงปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านและพระสงฆ์ ในการให้ข้อมูล
- 6.2.2 ลงพื้นที่ภาคสนามสถานที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนที่ถูกนำเสนอผ่านเรื่องเล่าและตำนานเพื่อสนับสนุนความเชื่อในประเพณีพิธีกรรมชุมชนจำนวน 7 บ่อ

6.3 ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษา

- 6.3.1 การวิเคราะห์เรื่องเล่าตำนานท้องถิ่นที่ถูกนำมาประกอบสร้างอธิบายลักษณะของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเพื่อเป็นกรอบในการปฏิบัติของคนในชุมชนในขณะที่มาดักน้ำนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
- 6.3.2 การวิเคราะห์การสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมจากข้อห้าม ข้อปฏิบัติ ธรรมเนียม คุณธรรมจริยธรรม สาธารณสุข รวมถึงการบริหารจัดการชุมชนผ่านความเชื่อจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีประจำอำเภอ และพิธีกรรมที่จัดขึ้น
- 6.3.3 สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

7. ผลการศึกษา

7.1 วัฒนธรรมและวิถีชีวิตการใช้น้ำสร้างของชุมชน

วัฒนธรรมและวิถีชีวิตการใช้น้ำได้มีการขุดบ่อน้ำของชาวอีสานหรือในอดีตเรียกการขุดสร้างเพื่อทำบ่อน้ำนั้นเชื่อว่า จะขุดลงไปแล้วน้ำจะผุดขึ้นมาเลย ต้องอาศัยหลักการจากภูมิปัญญาและวิธีคิดอย่างแยบยล โดยเฉพาะการขุดสร้างไว้บน โคนหรือที่เนิน ซึ่งเป็นพื้นที่แห้งแล้งจากแหล่งน้ำคือ ห้วย หนอง คลอง บึง ซึ่งโอกาสที่จะขุดลงไปแล้วเจอน้ำนั้นน้อยมาก ดังนั้นบรรพบุรุษจึงได้สอดแทรกเรื่องเล่าตำนานต่าง ๆ เพื่อให้เป็นที่มาของการขุดสร้างแต่ละบ่อและข้อมูลเหล่านี้จะรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านโดยเฉพาะปู่ตายายเล่าให้ฟังถึงเรื่องการเดินหาบขี้ชี (กระบุงตักน้ำ) ไป ตักน้ำมาใช้อุปโภคบริโภคในแต่ละวันตามที่มีการขุดสร้างเอาไว้ โดยบางพื้นที่อาจจะไกลจากเหือนหรือหมู่บ้านหลาย กิโลเมตร บางที่อาจจะอยู่ใกล้หมู่บ้าน เช่น ส้างคำอีแก้ว ส้างแสง ส้างซ้อ ซ่องน้ำจั่น ส้างกม่วง ส้างกกโพธิ์ ส้างท่ง (คนอีสานจะตั้งชื่อสถานที่ตามลักษณะของภูมิประเทศลักษณะทางกายภาพของพื้นที่บริเวณนั้นหรือต้นไม้ที่มีจำนวนมาก หรือเป็นจุดเด่นในบริเวณนั้น รวมถึงการตั้งชื่อหมู่บ้านก็อาศัยแนวคิดนี้ด้วย และบ่อน้ำสร้างที่ขุดขึ้นเพื่อเก็บน้ำก็เป็นสิ่งที่

ชาวบ้านร่วมแรงรวมใจช่วยกัน จนมีวิธีที่พูดกล่าวขานเพื่อให้ตระหนักในการเสริมสร้างความสามัคคีกันเล่นว่า “ไผ่ขุดบ่ให้ตักน้ำ” เมื่อขุดเสร็จแล้วล้างจะมีชื่อเรียกตามลักษณะการตกแต่งอีกด้วย รวมถึงเหตุการณ์สำคัญของชุมชนที่เกิดขึ้น แม้กระทั่งการนำอนุภาคจุดเด่นของตำนานมาเล่าอธิบายสนับสนุนหรือกระทั่งการตายของตัวละครในเรื่องเล่าท้องถิ่น เพื่อเป็นที่จดจำและเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน เช่น ส้างที่มีการเรียงไม้กันดินทั้งสี่ด้านทำเป็นผนังลงไปและไผ่พันดินขึ้นมา เรียกว่า ส้างแสง คำว่าแสงในภาษาอีสาน คือ ไม้ที่นำมาปักดินทวดเพื่อที่จะไม่ให้บ่อน้ำส้างตื้นเขิน หรือเป็นสิ่งกำบังไม่ให้สิ่งอื่นรูล้ำเข้าไปในสิ่งที่อยู่ในแสง (บ่อ) เช่น “แสงฮ้านผัก กันไก่ไม่ให้เข้าไปเหยียผัก” การใส่แสงให้ส้างหรือบ่อน้ำก็เพื่อไม่ให้ดินผนังส้างตกลงไปในบ่อ เดียวบ่อน้ำส้างจะตื้นและไปอุดตาน้ำ (ช่องน้ำซึม) ส่วนแสงที่ไผ่พันดินขึ้นมานั้นก็เพื่อไม่ให้สัตว์เดินตกลงส้าง โดยบางส้างอาจจะใส่แสงด้วยการปักดินขึ้น เรียกว่า “ส้างแสงดิน”

บ่อน้ำส้างวัดนายมวราราม บ้านเมืองใหม่ และ บ่อน้ำส้างแสงเชียงเหียน บ้านเมืองเก่า

ให้ข้อมูลโดย : พระครูสุตธรรมนุกูล เจ้าคณะอำเภอเวียงเก่า และนายจิรพงษ์ คำขวา

7.2 การใช้เรื่องเล่าวรรณกรรมท้องถิ่นสนับสนุนความเชื่อบ่อน้ำส้างศักดิ์สิทธิ์

ภายหลังได้มีการใช้ตำนานเรื่องเล่าเพื่อสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมผ่านข้อห้าม ข้อเขลาคำ คำคละคำ ต่าง ๆ จากการดำรงชีวิตของคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบ่อน้ำส้าง เช่น ข้อห้ามไม่ให้เหยียบปากส้าง หากถ้ามีการเหยียบหรือกระโดดข้ามบ่อน้ำส้างน้ำในบ่อจะขุ่นใช้ไม่ได้ทันที จะต้องเก็บดอกไม้มาบูชาเพื่อบูชาเครื่องหอมมาประกอบพิธีกรรมกราบขอสมมา (ขอขมา) และสำนึกผิดที่ได้ล่วงเกินด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์นั้นก็เพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งสกปรกตกลงในบ่อน้ำส้างหรือเศษดินจากเท้าคือที่ต่ำตกลงไปในบ่อน้ำที่ใช้ดื่มกิน และให้เห็นคุณค่าบรรพชนที่ลงแรงด้วยน้ำพักน้ำแรงสร้างบ่อน้ำขึ้นมา การกระทำดังกล่าวของผู้ที่เหยียบปากบ่อของส้างหรือกระโดดข้ามนั้นเสมือนการไม่ให้การเคารพต่อบรรพบุรุษจึงต้องให้เกิดมีการสมมา (ขอขมา) เกิดขึ้นคือการสำนึกผิด และการประกอบพิธีกรรมจะต้องไปแจ้งให้พ่อเจ้าหรือผู้นำหมู่บ้านมานำประกอบพิธีกรรม ทำให้คนในหมู่บ้านทราบเพื่อประกอบพิธีเป็นผู้นำพากระทำการดังกล่าวเป็นการสำนึกผิดต่อหน้าผู้มีศีล ผู้ปกครองหมู่บ้าน ซึ่งตัวแทนบรรพบุรุษหรืออาวุโส หลังจากนั้นจึงจะให้น้ำในบ่อใสกลับมาเช่นเดิม อีกนัยยะความหมายที่สองที่ชุมชนใช้เรื่องเล่าและเหตุการณ์มาสนับสนุนก็เพื่อที่จะสื่อว่าหากคนในชุมชนกระทำการดังกล่าวก็จะทำให้มีเชื้อโรคได้รวมถึงการทำให้สิ่งปฏิกูลเหล่านั้นไปทับถมทำให้บ่อตื้นเขินจนน้ำไม่ซึมออกมาในบ่ออีกทำให้เรื่องเล่าเหล่านี้ถูกอธิบายเพื่อสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาผ่านวิธีคิดของชุมชน

ศาลย่าชั่วคราว เนื่องจากศาลจริงกำลังดำเนินการปรับปรุงก่อสร้างหลัง และรพญานาค

ให้ข้อมูลโดย : นางกิมชัว เชื้อคำเพ็ง และนายดลดนัย ศิริโคตร

7.3 การประกอบสร้างความเชื่อเรื่องน้ำล้างศักดิ์สิทธิ์สู่การประกอบพิธีกรรม

การใช้เรื่องเล่าวรรณกรรมตำนานท้องถิ่นที่แพร่กระจายในสังคมอีสานคือตำนานคำแก้วที่ได้มีความรักกับชายหนุ่มต่างหมู่บ้านจากการไปดักน้ำล้างและคำแก้วได้ไปคอยชายหนุ่มทุกวันที่บ้านน้ำล้างจนเวลาหลายปีผ่านไปชายหนุ่มได้หักอกคำแก้วและจากไปกับแฟนใหม่ขอเขาทำให้คำแก้วเสียใจร้องไห้ซึมเศร้าอยู่หลายวันและตัดสินใจกระโดดลงตายให้บ่อน้ำล้าง คนในชุมชนจึงเรียกบ่อน้ำล้างนั้นว่าบ่อ “น้ำล้างคำอ๊อแก้ว” อีกนัยยะหนึ่งก็เนื่องจากน้ำบ่อนี้มีสีครามแวววาวเหมือนทองคำ ผสมกับชื่อของคำแก้วและเป็นบ่อน้ำที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไปดักเพื่อนำไปใช้อุปโภคบริโภค เนื่องจากสีของน้ำและรสชาติที่อร่อยไม่กร่อยเหมือนบ่ออื่น ๆ ในการสร้างเรื่องเล่ามาเพื่อสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมจากวิถีชีวิตการใช้บ่อน้ำล้างนี้เพื่อที่จะเตือนให้หญิงสาวที่ไปดักน้ำรู้จักหักห้ามใจในการหลงรักผู้ชาย จนสุดท้ายคิดสั้น ด้วยวัฒนธรรมอีสานในยามเย็นพื้นที่บริเวณบ่อน้ำล้างเป็นพื้นที่เกี่ยวพาราสีหรือจิกกันของหนุ่มสาวพื้นที่หนึ่ง จนต้องมีข้อห้ามข้อละคำ คำละ ขะ คำ อีกข้อหนึ่งขึ้นมาในชุมชนคือห้ามผู้หญิงดักน้ำในบ่อและห้ามผู้หญิงเข้าใกล้บ่อ เนื่องจากการดักน้ำจะต้องใช้พลกะลั้งที่มากในการดักน้ำขึ้นจากบ่อ จึงจำเป็นที่จะต้องให้ผู้ชายดักขึ้นมาให้และผู้หญิงดักนั้นจึงไม่ควรเข้าใกล้บ่อก็เพราะเกรงว่าจะพลัดตกลงบ่อ เนื่องจากเป็นเพศที่อ่อนแอกำลังน้อยกว่าผู้ชายและมีเรื่องเล่าว่า “ผีคำอ๊อแก้วจะดึงลงบ่อน้ำล้าง” อีกทั้งประเด็นสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงรักนวลสงวนตัว อยู่เรียบร้อยไปรักกับชายหนุ่มจะทำให้เสียใจเหมือนคำแก้ว จนภายหลังจากอดีตถึงปัจจุบันตำนานและเหตุการณ์ในชุมชนถูกถ่ายทอดตามความเชื่อ ว่าหากชายใดได้ไปดื่มบ่อน้ำล้างบ้านไหนจะได้เป็นลูกเขยบ้านนั้นก็เนื่องจากเป็นพื้นที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นชายในการดักน้ำให้กับผู้หญิงที่มาคอยรับน้ำกลับไปให้พ่อแม่และคนในครอบครัวใช้ที่บ้านจนได้รักใคร่ชอบพอกันจึงเป็นสำนวนดังกล่าวข้างต้นที่กล่าวมาแล้วและถูกนำเสนอผ่านคำสาปของคำแก้วที่ว่า “ชายใดได้กินน้ำบ่อนี้ขอให้ตกหลุมรักสาวบ้านนี้” เป็นคำสาปที่ไม่อยากให้หญิงอื่นไม่ให้ตกเป็นทาสของความรักเหมือนตนเองให้สมหวังในความรักทุกประการ

จากการนำตำนานหรือวรรณกรรมท้องถิ่นที่เปรียบเสมือนเป็นวรรณกรรมสากลที่ทุกพื้นที่ปรากฏ ก็ว่าได้มาอธิบายถึงที่มาของการเกิดบ่อน้ำล้างแต่ละบ่อทั้งยังมีประเพณีพิธีกรรมในการเชิญน้ำจากบ่อน้ำดังกล่าวมาเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเติมน้ำสาบานในประเพณีบุญสัจจางานประจำอำเภอเวียงเก่า การเจริญพระพุทธมนต์ในงานมงคลหมู่บ้านก็จะมานำไปร่วมละประกอบพิธี หรือการสงฆ์พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านรวมถึงสถานที่สำคัญของหมู่บ้านในพื้นที่อีกด้วย และบ่อน้ำสำคัญที่ถูกอธิบายด้วยตำนานเรื่องเล่าท้องถิ่นคือบ่อน้ำล้างที่ถูกเล่าด้วยตำนานผาแดงนางไอ่อีกตำนานหนึ่ง ที่ท้าวเชียงเทียนและท้าวผาแดงต่างแก่งแย่งชิงนางไอ่และได้ทำท้าวกันในการประชันบั้งไฟว่าบั้งไฟฝ่ายไหนเหนืออยู่บนเวหานานที่สุดจะเป็นผู้ครอบครองนางไอ่ เมื่อจุดบั้งไฟขึ้นบนฟ้าแล้วตกลงมาสู่ดินจึงเกิดเป็นบ่อน้ำล้าง

คือน้ำล้างช่อ และช่องน้ำจั้น หรือบางหมู่บ้านในชุมชนเทือกเขาภูเวียง อำเภอยางเพา จังหวัดขอนแก่น ที่ต่างตำบลกล่าวว่าอีกบ่อน้ำล้างหนึ่งคือน้ำล้างท่ง ซึ่งตั้งอยู่กลางทุ่งนา เป็นการใช้น้ำนานเรื่องเล่าท้องถิ่นอธิบายชื่อและที่มาเพื่อสื่อให้เห็นถึงคุณค่าของบ่อน้ำที่เอื้อประโยชน์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์

7.4 การเรียกชื่อบ่อน้ำล้างในชุมชน

ประเด็นการเรียกชื่อบ่อน้ำล้างตามต้นไม้ที่อยู่ใกล้บ่อ โดยคนอีสานในอดีตสังเกตุดาน้ำหรือพื้นที่ที่คาดว่าจะมีน้ำใต้ดิน และโดยกล่าวว่าทุกพื้นที่ที่สามารถเป็นบ่อได้ที่จะขุดดินแบบสุมเพื่อหาบ่อน้ำ โดยบางที่ขุดลึก 3 - 7 เมตร บางที่ 9 เมตรก็ยังไม่พบน้ำใต้ดิน นั้นแสดงให้เห็นว่าจะต้องมีวิธีการดูแลและตั้งข้อสังเกตเสาะหาแหล่ง ดาน้ำ (พื้นที่ชุ่มน้ำ) ในพื้นที่อันแห้งแล้งอย่างเช่นพื้นที่โคก (เนิน) เป็นต้น คนอีสานในอดีตมีภูมิปัญญาที่สั่งสมและตกทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะเรื่องน้ำ นั่นคือวิธีการหาตาน้ำเพื่อขุดสร้างโดยมีวิธีการดังนี้

1. ดูจากต้นไม้

1.1 ดูจากต้นไม้เล็ก ต้นตองหมอง ต้นมะม่วง หรือ กระโดนจาน ต้นพังกี ต้นไม้เหล่านี้เกิดบนโคก (เนิน) แต่จะอาศัยเกิดขึ้นตรงที่มีตาน้ำหากขุดบริเวณที่ต้นไม้ชนิดนี้เกิด ขุดลงไปตามรากจะพบตาน้ำและน้ำใต้ดินจนเกิดเป็นบ่อน้ำล้าง จากการวิเคราะห์บ่อน้ำดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ชื่อของต้นไม้และนำเหตุผลของตำนานท้องถิ่นมาอธิบายแสดงถึงที่มาที่ชัดเจนผ่านความเชื่อ

1.2 ดูจากต้นไม้ใหญ่ ต้นจิก ต้นฮ้าง ต้นโพธิ์ ที่เกิดเองตามธรรมชาติและมักเกิดขึ้นอยู่ตามพื้นที่เนินหรือโคก เพราะต้นไม้เหล่านี้ เป็นต้นไม้ทนแล้ง รากลึกหยั่งถึงตาน้ำ แผ่นดินแล้ง ไฟไหม้ก็ไม่ตาย ดังนั้นจึงมีการขุดสร้างใต้ต้นจิก ต้นฮ้าง ต้นโพธิ์ เพราะด้านล่างอาจมีตาน้ำ แต่ภายหลังไม่นิยมต้นโพธิ์เนื่องจากมีความเกี่ยวเนื่องทางพุทธประวัติจึงเป็นพื้นที่สงวน

2. ด้วยภาษา คือ คำชี้ คำชี้ขึ้นนอกจากจะเป็นภาษาที่คู่กันกับล้างเพื่อใช้ตักและหาบน้ำแล้วยังสามารถหาตาน้ำได้ คำชี้คือ ตะกร้าไม้ไผ่สานแล้วทาด้วยยางไม้ที่แห้งแล้วนำมาบดเป็นผงผสมน้ำมันจากต้นยางหรือผสมน้ำมันงา น้ำมันมะพร้าวก็ได้ เรียกว่า ชี้ชี้ นำมาทาดตะกร้าไม้ไผ่สานเพื่ออุดรอยรั่วก็จะสามารถกับเก็บน้ำได้ เรียกว่า คำชี้ วิธีการหาตาน้ำหรือพื้นที่มีน้ำใต้ดินคือ เอาคำชี้มาตัดขวางจับ หรือหุ้หวอก คุณนั้นจะต้องไม่รั่ว จากนั้นนำคำชี้ไปวางคว่ำไว้ในพื้นที่ที่สันนิษฐานว่าจะมีตาน้ำ แล้วถ่างหลุมออกบริเวณนั้น ก่อนวางลงกับพื้น เมื่อวางคว่ำไว้แล้วให้น้ำดินปิดบริเวณขอบคุเอาไว้ไม่ให้อากาศเข้าไป นำกิ่งไม้มาปักคลุมคุเอาไว้ จากนั้น 1-2 วันมาเปิดคุหากเห็นว่ามีไอน้ำหรือความชื้นขึ้นขึ้นที่คุด้านในก็แสดงว่าตรงนั้นมีตาน้ำก็จะลงมือขุดจากนั้นจึงเป็นการนำภูมิปัญญามาใช้ในอดีตคือการใช้คำชี้และไม้ขอ (ไม้ส้าว) ในการตักน้ำโดยไม่นิยมใช้คู้สังกะสีเนื่องจากมีเรื่องเล่าในชุมชนในการไปตักน้ำโดยมีครอบครัวที่มีฐานะได้ใช้คู้สังกะสีแล้วพลาดหลุดตกลงไปก้นบ่อหายังไงก็ไม่เจอจากนั้นคนในชุมชนได้มาเลี้ยงผีปู่ตาและบวงสรวงไหว้พระยานรินทรที่ปากช่องและได้เดินเก็บเห็ดบริเวณโดยรอบจึงเจอหรือหลุมขนาดใหญ่ปากบ่อสะอาดเหมือนมีการเดินผ่านและทำความสะอาดอยู่ตลอดทุกวันและภายในบ่อมีน้ำใสสะอาดและสิ่งที่น่าสนใจคือรอยก่อดินหรือรอยเท้าคนอยู่รอบๆบ่อน้ำเชื่อว่าบ่อน้ำนี้เป็นคุของผู้มีฐานะผู้นั้น สืบเนื่องเพราะคนในชุมชนไม่ได้มีการใช้คู้สังกะสีและประเด็นสำคัญในที่นี้เพื่อสื่อว่าไม่อยากให้คนในชุมชนใช้คู้สังกะสีเนื่องจากกลัวสารเคมีจากสังกะสีตกลงไปในบ่อน้ำจนทำให้เกิดความไม่สะอาดจึงมีเรื่องเล่าดังกล่าวเกิดขึ้นในสังคม อีกทั้งความเชื่อว่าน้ำบ่อนี้หรือหลุมนี้สามารถเชื่อมถึงบ่อน้ำล้างในชุมชนได้ทุกบ่อ แต่ความเชื่ออีกประการว่าบ่อน้ำทุกบ่อเป็นรูของสัตว์ใหญ่ที่อาศัยอยู่เป็นทางขึ้นลงและเป็นที่อยู่อาศัย จึงมองว่าเป็นรูของพญานาคโดยอธิบายถึงความเชื่อเรื่องพญานาคให้น้ำ เปรียบเสมือนความอุดมสมบูรณ์ ภายหลังจึงได้มีการจัดตั้งศาลและรูปปั้นพญานาคเพื่อเคารพและสื่อถึงการเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ที่ให้น้ำกินน้ำใช้ ทั้งยังอธิบายถึงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เทือกเขาภูเวียงมีลักษณะคล้ายงู

ใหญ่จนขาดเป็นวงกลมตามลักษณะของภูเขา สิ่งเหล่านี้จึงล้วนแล้วแต่เป็นวิธีคิดของบรรพชนที่พยายามแผ่ความถูกต้องในชนบททำเนียมประเพณี คติธรรม ผ่านความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

7.5 พิธีกรรมเกี่ยวกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

เมื่อฤดูกาลสำคัญในวาระต่าง ๆ ได้มีการขอขมาของคนในชุมชนที่เห็นคุณค่าจากการใช้น้ำในบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์โดยมีคำกล่าวบูชาดอกไม้เครื่องหอมเป็นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคมถือว่าเป็นการเพิ่มพูนสิ่งที่ดีงาม และเสริมสร้างสิริมงคลทำให้เกิดกับผู้ร่วมประกอบพิธีกรรม ทั้งความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองทำให้เกิดความมั่งคั่ง อุดมไปด้วยทรัพยากรต่าง ๆ ด้วยคำบูชาที่ว่า “กินอย่าให้บก จกอย่าให้ลง อย่าได้บกเขินหาด อย่าได้ขาดเขินวัง สรรพพลยังเต็มอยู่คือเก่า ขอให้ไหลหลังเข้ามาเรื่อยบ่เขา สรรพพลยังสมบูรณ์คือเก่า ขอให้ไหลหลังเข้ามาเรื่อยบ่เขา อมออะมูมะมูมาอะมูมะ” และจึงกระทำการอื่นลำดับถัดไป เช่น การสมโภชน์ร่วมกับบุญสัจจา บุญเดือนห้า ดังนั้นพื้นที่นี้จึงเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณให้คุณค่าของน้ำของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นกตัญญูระหว่างคนกับน้ำ และสังคมปัจจุบันกับบรรพบุรุษ เป็นวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมาช้านาน

พิธีกรรมบวงสรวงยาไอและประเพณีบุญสัจจาของชุมชนในเทือกเขาภูเวียง อำเภอเวียงเก่า

ให้ข้อมูลโดย : พระอาจารย์นาวัน อนาลโย และ ผู้รู้ในชุมชนอำเภอเวียงเก่า

จากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาผ่านน้ำและความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับ “น้ำ” ผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อไทยโบราณและอีสานรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ลาวดั้งเดิมของพื้นที่ชุมชนในเทือกเขาภูเวียง ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาช้านานแล้วและยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันทั้ง ๆ ที่สภาพและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยหรือสมัยใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นกิจกรรมที่เกี่ยวกับพิธีการพิธีกรรมทางศาสนาผ่านการใช้น้ำ เป็นสัญลักษณ์แห่งพลัง และความศรัทธา “พลังแห่งน้ำศักดิ์สิทธิ์” ที่มีอิทธิพลต่อประชาชนในชุมชนและสังคมอย่างกว้างขวางในสังคม ทั้งนี้สาเหตุหลายประการที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนไทยในปัจจุบัน โดยสามารถกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่มุ่งสู่การแข่งขัน การให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่ผ่านอำนาจเงินตราในปัจจุบันนี้ ส่งผลให้สภาพจิตใจของคนในสังคมเกิดความสับสนขาดสิ่งยึดเหนี่ยวในจิตใจซึ่งสาเหตุนี้เองจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องน้ำผ่านพิธีกรรม ยังคงมีบทบาทต่อสภาพจิตใจของคน รวมถึงยังสามารถเป็นตัวเชื่อมร้อยกลุ่มคนให้ยังคงความเหนียวแน่นในสังคมผ่านรูปแบบประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ในการใช้ “น้ำศักดิ์สิทธิ์” ที่ได้สอดแทรกความหมายทางวัฒนธรรมอันได้แก่นัยยะที่สอดแทรกในข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสะอาด ถูกสุขอนามัยของน้ำในบ่อ ทอดแทรกความกตัญญูกับทรัพยากรที่ให้คุณค่าต่อชีวิต รวมถึงเป็นการใช้ความหมายทางวัฒนธรรมจัดระบบระเบียบสังคมในการใช้น้ำในการปฏิบัติตัวให้อยู่ในกรอบของสังคม และมีพิธีกรรมที่เป็นพื้นที่ในการ

แสดงออกและสร้างสำนึกร่วมยำความทรงจำให้ยึดถือร่วมกัน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นตัวเชื่อมรวติวิของคนในชุมชนเพื่อ
เขาภูเวียง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น ให้ยังคงอยู่ในรูปแบบกลุ่มก้อนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

8. อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตของคนในสังคมจากอดีตถึงปัจจุบันที่มีความเกี่ยวข้องกับ
น้ำจนเป็นบ่อเกิดทางวัฒนธรรมและการสื่อสารความหมายในประเพณี พิธีกรรม รูปแบบต่าง ๆ จนทำให้เห็นถึงคุณค่าและ
ความสำคัญของน้ำและตระหนักในการอนุรักษ์รักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่โดยใช้เรื่องเล่าตำนานท้องถิ่นในการ
สนับสนุนช่วยเสริมความเชื่อผ่านศรัทธาและภูมิปัญญาทุนทางวัฒนธรรมซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการศึกษาตามกรอบ
การศึกษาคติชนวิทยาในการบูรณาการ การประกอบสร้างเพื่อสร้างสรรค์และการสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรม ตั้งแต่
วิถีคิดรูปแบบปรัชญา การตั้งข้อสังเกต การประยุกต์และปรับใช้ สิ่งเหล่านี้ได้รับการสืบทอดจวบจนปัจจุบัน แม้การ
เปลี่ยนแปลงเรื่องเวลาที่ผ่านไปหลายสิ่งอย่างถูกปรับเปลี่ยน ด้านการผลิตน้ำประปา โรงงานน้ำดื่มที่เกิดขึ้นจำนวนมากใน
ปัจจุบันทำให้เกิดการลดปริมาณในการใช้น้ำในบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยบางบ่อยังคงให้ความสำคัญแต่ก็ยังไม่ได้รับการใช้งานเพียงพอ
อนุรักษ์ไว้ให้เป็นพื้นที่สำคัญของหมู่บ้านและเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรม เป็นความทรงจำ และเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิต
ชุมชนจนถึงปัจจุบัน

9. ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยเพื่อศึกษาการสื่อสารความหมายทาง
วัฒนธรรมของคนในชุมชนและเพื่อจุดประกายกระตุ้นให้คนในชุมชนหวงแหนทุนทางวัฒนธรรมและเพื่อสร้างสำนึกร่วมให้
เยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เห็นความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมนี้โดยสิ่งที่พบประเด็นปัญหาในครั้งนี้คือด้วยบริบทที่เปลี่ยนไป
การใช้น้ำจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ลดน้อยลงและได้มีการฝังกลบเพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่นั้นจึงทำให้จำนวนบ่อน้ำลดลงตามและใน
หลายหมู่บ้านลดคุณค่าและให้ความสำคัญกับบ่อน้ำลดลงจึงขอเสนอแนะแนวทางให้ผู้ศึกษาต่อดำเนินการในลำดับถัดไปจะ
ขอบคุณเป็นอย่างสูง

1. จัดทำเรื่องราวนำเสนอตำนานของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์
2. นำเสนอความสำคัญของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ให้เป็นที่รู้จักในช่วงที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมของ
ชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

10. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ พระครูสุตธรรมานุกุล (ทอมสัน ป.ธ.๓ ,ดร.) วัดนายมวราราม อำเภอเวียงเก่าจังหวัด
ขอนแก่น แม่กิมฮั่ว เชื้อคำเพ็ง บ้านเมืองใหม่ อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น พระอาจารย์นวน อนุโลม เลขา จอ.ภู
เวียง-หนองนาคำ นายจิรพงษ์ คำขวา บ้านเมืองเก่า อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น นายดลนัย ศิริโคตร บ้านดอนหัน
อำเภอเวียง จังหวัดขอนแก่น ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลเรื่องเล่าและเป็นวิทยากรในการลงพื้นที่ภาคสนามใน
ครั้งนี้ด้วย และขอขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์ ที่ให้คำปรึกษาในการวิจัยในครั้งนี้ และ
ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนทุนวัฒนธรรมในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ.สื่อส่องวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.2539
- จิตร ภูมิศักดิ์.โครงการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล.2524
- จารุวรรณ ธรรมวัตร.คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ: ครุสภา.2528
- ฉัตรชัย ศุภระกาญจน์.แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์เมืองนคร, สารนครศรีธรรมราชปีที่ 35 ฉบับที่ 3 มีนาคม 2538
- มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช; 2548
- ตินาร์ บุญธรรม.สองมิติของ “การเดินทาง” ในงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 3 จินตนาการ และ ภาพสะท้อนสังคม.
- ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2556
- ธนา นนทพุท.ศิลปะยืนยาว-นาค สัญลักษณ์อุดมสมบูรณ์.(ออนไลน์) (อ้างเมื่อ 30 ธันวาคม 2563)
- สืบค้นได้ที่ <https://www.gotoknow.org/posts /353533>
- พิเชฐ สายพันธ์. "นาคาคติ" อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2539
- พระพิริวัฒน์ ปภาโส และนายณภดล เดียวตระกูล. ดอยชะม้อ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์, เอกสารอัตสำเนา. มปท. มปป.2562
- ภาพรณณ ณ บางช้าง.ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง.
- กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2535
- มานิต วลีโกดม.สำรวจความเชื่อ “นาคสร้างเมืองมนุษย์” ที่ภายหลังคือเมือง “เชียงใหม่”. ศิลปวัฒนธรรม เผยแพร่
- วันพฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2561 (ออนไลน์)
- มรรยาท กิจสุวรรณ.คติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย. กรุงเทพฯ: วัฒนธรรมไทย.2562
- รุ่งโรจน์ ภิมมัยอนุกุล.คติ “น้ำศักดิ์สิทธิ์” มุทธาภิเษก การรดน้ำที่ยิ่งใหญ่ทรงเป็นพระราชพิธีโดยสมบูรณ์.
- ศิลปวัฒนธรรม เผยแพร่วันศุกร์ที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2562 (ออนไลน์)
- สุจิตต์ วงษ์เทศ.วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน.กรุงเทพฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2559
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา.น้ำ : บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม.2539
- แสงสุรีย์ ลดาวัลย์.พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. หนังสือชุดราชประเพณีไทย.
- กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ.2526

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

- พระครูสุตธรรมานุกุล (ทอมสัน ป.ธ.๓ ,ดร.) วัดนายมวราราม เจ้าคณะอำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น.ความเป็นมาและสถานที่ของบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์.(สัมภาษณ์) 20 ธันวาคม 2563.
- แม่กิมซัว เชื้อคำเพ็ง อุบาสิกาวัดนายมวราราม บ้านเมืองใหม่ อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น.ตำนานบ่อน้ำ
- สร้าง “คำอืแก้ว” “สร้างท่ง” “สร้างเชียงเหียน” .(สัมภาษณ์) 23 ธันวาคม 2563.
- พระอาจารย์นาวัน อนุโลโย วัดศรีภูเวียง บ้านดอนหัน อำเภอภูเวียง เลขาเจ้าคณะอำเภอภูเวียงอำเภอหนองนา
- คำ จังหวัดขอนแก่น.ประวัติเมืองภูเวียงและอำเภอเวียงเก่าและประเพณีบุญสัจจาบุญเดือนหกชาวอำเภอเวียงเก่า.
- (สัมภาษณ์) 23 ธันวาคม 2563.
- นายจิรพงษ์ คำขวา ช่างบายศรีบ้านเมืองเก่า อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น.พิธีกรรมในพื้นที่เทือกเขาภูเวียง.
- (สัมภาษณ์) 5 พฤศจิกายน 2563.
- นายดลดนัย ศิริโคตร บ้านดอนหัน อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น.เรื่องเล่าตำนานท้องถิ่นอำเภอเวียงเก่าและภู
- เวียง.(สัมภาษณ์) 10 พฤศจิกายน 2563.